

А. П. Гетьман,
д-р юрид. наук,
професор, академік
Національної академії
правових наук України,
м. Харків;

В. В. Костицький,
д-р юрид. наук,
професор, член-кор.
Національної академії
правових наук України,
м. Київ

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ І МІЖНАРОДНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Статтю присвячено екологічним правам людини, які належать до фундаментальних природних прав, що мають неперевершене значення в сучасних умовах глобалізаційних процесів суспільного буття. Проаналізовано поняття екологічних прав, їх обсяг, місце в загальній системі прав людини і громадянина. Значну увагу приділено класифікації принципів міжнародного екологічного права.

Розкрито законодавче забезпечення екологічних прав людини, гарантії й механізм їх реалізації в національному й міжнародному праві.

Ключові слова: екологічні права, міжнародні стандарти екологічних прав, класифікація екологічних прав, механізм реалізації екологічних прав, міжнародне екологічне право.

Верховною Радою України 31 жовтня 1995 р. прийнято Закон «Про приєднання України до Статуту Ради Європи», в якому підтверджується відданість України ідеалам і принципам, які є спільним надбанням європейських народів, і визнається, що інтереси збереження й подальшого втілення в життя цих ідеалів потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами. З урахуванням змістовної складової цього Закону правові цінності й розуміння юридичної природи прав людини й основоположних свобод набувають ознак об'єднувального чинника правової системи України з правовими системами інших країн-членів Ради Європи. Україна не може стояти осторонь цього процесу, зокрема, в усіх питаннях однозначного тлумачення й застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), а також норм прецедентного права Європейського суду з прав людини при визначенні змісту й обсягу відповідних конституційних положень при їх реалізації [22, с. 126-127].

Права людини розглядаються як визначальні засади правового статусу й належать їй від народження, а тому вони є природними, невідчужуваними й виступають необхідним елементом громадянського суспільства і правової держави. На загальнотеоретичному рівні поняття «права людини» розглядається науковцями як відповідним чином нормована свобода, потреби людини, її інтереси, форма існування, спосіб прояву моралі тощо. [Див.: 13, с. 37; 14, с. 12; 15, с. 27; 23, с. 16].

Класифікація прав людини має велике значення для розуміння феномену історизму у процесі становлення законодавчого регулювання екологічних прав. Прийняті в 1966 р. міжнародні пакти про права соціальні, економічні й культурні, громадянські й політичні сформулювали відповідну класифікацію, що була віддзеркалена в їх назвах і означала значний крок уперед праворегулятивної практики й суспільної науки. Саме в цих міжнародно-правових документах окремі права людини були об'єднані в такі групи, як соціально-економічні, політичні й особисті.

У юридичній науковій літературі спостерігається широкий спектр точок зору і пропозицій щодо класифікації прав людини, проте їх аналіз виходить за межі цієї публікації. Наведемо лише класифікацію, запропоновану П. М. Рабіновичем, в основу якої покладено зміст потреб людини: фізичні (або життєві, вітальні) права — це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, задоволення біологічних і матеріальних потреб; особисті права — можливості збереження, прояву, розвитку й захисту морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду й духовності; культурні (гуманітарні) права — можливості доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання й участі в подальшому їх розвитку; економічні права — можливості людини реалізувати свої здібності і здобувати засоби до існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ; політичні права — можливості людини брати участь у державному і громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування [18, с. 26].

Наведена класифікація важлива з огляду на єдність і взаємозалежність її компонентів. Вона охоплює собою й такий різновид прав людини як екологічні права.

На сьогодні екологічні права людини є серед найвищих соціальних цінностей. Розвиток правової думки про них пов'язаний з усвідомленням міжнародним співтовариством нагальної необхідності не лише збереження й ефективного використання ресурсної бази навколишнього природного середовища, а й створення умов свого існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу й задовольняти інші біологічні та духовні потреби. З урахуванням зазначеного в багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [11, с. 3].

Останніми роками дослідження екологічних прав людини займають одне з провідних місць у науковій концепції екологічного права України та інших країн. Предметом вивчення є поняття екологічних прав, їх обсяг, місце в загальній системі прав людини та громадянина, механізм реалізації екологічних прав, гарантії судового захисту, окремі різновиди, міжнародно-правові стандарти тощо. Окремо аналізуються конституційні екологічні права людини і громадянина. Це свідчить про величезний попит з боку держави, яка прагне стати демократичною і правовою й бути повноправним членом серед країн Європейського Союзу, на теоретичні і методологічні розробки такого правового явища, як екологічні права людини.

У чинному екологічному законодавстві України поняття екологічних прав відсутнє. Лише ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить перелік екологічних прав громадян України, який не є вичерпним. Серед них право на: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, що можуть негативно впливати на стан довкілля; внесення пропозицій до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, які беруть участь у прийнятті рішень із цих питань; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання у громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища; подання до суду позовів громадян до державних органів, підприємств, установ, організацій про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю і майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище та ін. Як бачимо, наведений перелік екологічних прав громадян України, передбачений в екологічному законодавстві, є досить різноплановим [19].

На відміну від законодавства, що не містить легального поняття екологічних прав, у юридичній літературі існує досить широке коло доктринальних визначень екологічних прав людини і громадянина, що мають відмінності не лише суто термінологічні, а й концептуальні.

На думку Г. В. Анісімової, яка одна з перших на теренах України після прийняття Конституції провела наукове дослідження екологічних прав громадян України, ці права становлять собою передбачену законодавством сукупну міру можливої поведінки щодо належності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення й охорони навколишнього природного середовища. Громадянам надається юридична можливість: користуватися природним середовищем як природною сферою мешкання, придатного для життя; домогтися від держави, всіх юридичних і фізичних осіб виконання своїх обов'язків з використання, відтворення й охорони навколишнього природного середовища, забезпечення нормального його стану, що позитивно впливає на здоров'я населення; звертатися в необхідних випадках до державного або громадського захисту свого порушеного суб'єктивного права. Як вважає авторка, деякі екологічні права можна віднести до природних прав, що існують невід'ємно від життєдіяльності громадян, незалежно від їх правового закріплення [2, с. 11-12].

Дещо іншої точки зору щодо цього питання дотримується Н. Р. Кобецька, яка підкреслює, що слід розрізняти поняття «права громадян у галузі екологічних відносин» і «екологічні права громадян». Екологічні права – вужче поняття, ніж права громадян у галузі екологічних відносин, що включають усі повноваження громадян, так чи інакше пов'язані з навколишнім природним середовищем, природними ресурсами. Екологічні права, в її розумінні, – це якісно нова група прав громадян, що відрізняються від раніше існуючих прав природокористування насамперед спрямованістю на задоволення екологічних, а не матеріальних, духовних чи естетичних потреб та інтересів. Початковим і вихідним моментом екологічних прав є можливість людини користуватися незабрудненим довкіллям, проживати в екологічно збалансованому природному середовищі. Авторка розрізняє дві групи прав громадян у галузі екологічних відносин – екологічні права громадян і права щодо використання природних ресурсів [9, с. 6]. До речі, аналогічну думку висловила й російська дослідниця, М. І. Васильєва, на переконання якої екологічні права треба розглядати у двох аспектах: як право на безпечне навколишнє середовище і як конгломерат повноважень, прав та обов'язків у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища [5, с. 50].

У деяких наукових дослідженнях екологічні права обмежуються переліком, що міститься в Конституції України і охоплює: можливість людини і громадянина проживати в безпечному для життя і здоров'я довкіллі та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; право на поширення цієї інформації й заборону на її засекречення [7, с. 5]. На наше переконання, таке обмеження є не зовсім доречним, оскільки не дає повного уявлення про зміст і систему екологічних прав, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість, принципи побудови й механізм реалізації, співвідношення з іншими різновидами прав індивіда.

Багато вітчизняних та іноземних учених-правників визначають екологічні права крізь призму їх інституціональності. Зокрема, В. І. Андрейцев розглядає поняття екологічних прав громадян як сукупність юридичних можливостей і засобів, спрямованих на задоволення потреб громадян у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки [1, с. 7]. К. В. Медведєв екологічні права визначає як солідарні (колективні), що належать як усьому людству, так і окремій людині, яка належить до певної спільноти, які є досягненням компромісу між екологічними й економічними інтересами з метою збереження життя людства на Землі, опосередковують гарантовану суспільством і державою правову можливість задоволення людиною власних біологічних, естетичних і виробничих потреб у процесі її взаємодії з навколишнім природним середовищем [12, с. 53].

Деякі російські вчені-правники екологічні права формулюють як визнані й закріплені в законодавстві права індивіда, що забезпечують задоволення його різних потреб при взаємодії з природою [4, с. 116], або сукупність закріплених у міжнародних актах,

Конституції, спеціальному екологічному й суміжному з ним законодавстві прав індивіда, тобто людини і громадянина, що реалізуються у процесі їх взаємодії з навколишнім середовищем і забезпечують задоволення основних потреб у цій сфері [8, с. 188]. Окремі вчені розглядають екологічні права крізь призму правових норм, правовідносин і правового статусу: а) як правовий інститут; б) як елемент змісту екологічних правовідносин; в) як елемент правового статусу суб'єктів в екологічному законодавстві [6, с. 238].

Наведені визначення екологічних прав мають важливе значення для вироблення світоглядних концепцій охорони довкілля, заснованих на ідеї розв'язання екологічних проблем в інтересах конкретної людини й усього людства.

У сучасній науковій літературі, присвяченій дослідженню проблем довкілля, певною мірою сформовано усталений науковий підхід до визначення місця міжнародного екологічного права в системі охорони навколишнього природного середовища.

Відчутний внесок у розвиток міжнародної правової охорони довкілля зробив свого часу видатний російський учений О. С. Колбасов, який висловлювався за створення нової галузі міжнародного права – право навколишнього середовища [10, с. 19-20]. Міжнародне екологічне право низка науковців розглядає як сукупність норм права, які на засадах загально визначених принципів і норм міжнародного права регулюють міждержавні суспільні відносини щодо збереження, раціонального використання міжнародних екологічних ресурсів і захисту прав людини на сприятливе навколишнє середовище [16, с. 490]; або як сукупність міжнародно-правових норм, що регулюють відносини між його суб'єктами щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів Землі й охорони глобального навколишнього середовища від шкідливих впливів в інтересах нинішнього й майбутніх поколінь людей [4, с. 616].

Більш вдалим, з нашого погляду, видається визначення міжнародного екологічного права як сукупності принципів і норм міжнародного права, що регулюють відносини його суб'єктів у сферах охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування [20]. Принципи міжнародного екологічного права становлять фундамент розвитку правового регулювання охорони навколишнього середовища, формування державної екологічної політики в межах національних держав, співробітництва різних країн між собою й міжнародними організаціями, забезпечення ними здійснення господарської й будь-якої іншої діяльності на суверенній території у спосіб, який не передбачав би (або, принаймні, мінімізував би) завдання шкоди довкіллю чи порушення природоохоронного законодавства.

Серед учених-правників існують різні підходи до класифікації принципів міжнародного екологічного права. Більшість дослідників принципи міжнародного екологічного права поділяють на дві групи – основні і спеціальні [20]. Основними вважаються загальні принципи міжнародного права, що мають опосередковане відношення до екології, зокрема: узагальнюючий принцип мирного співіснування; принцип підтримки миру й міжнародної безпеки, що передбачає забезпечення територіальної цілісності, мирне вирішення міжнародних спорів, міжнародну відповідальність країн; принцип міжнародного співробітництва; принцип захисту прав людини, народів і націй. Спеціальними є принципи, що відносяться до проблем екології, зокрема: захист навколишнього середовища в інтересах нинішнього й майбутнього поколінь; загальний принцип екологічної безпеки; неприпустимість завдання транскордонної шкоди; екологічно обґрунтоване раціональне використання природних ресурсів планети; неприпустимість радіоактивного зараження навколишнього середовища; захист екосистем Світового океану; контроль за дотриманням міжнародних договорів з охорони навколишнього середовища; міжнародно-правова відповідальність держав за нанесення шкоди навколишньому середовищу.

Дещо схожою є класифікація принципів міжнародного екологічного права, запропонована М. М. Бринчуком [4, с. 620-621], який поділяє їх на загально визначені принципи міжнародного права, зокрема, принципи поваги державного суверенітету, суверенної рівності усіх держав, взаємної вигоди, невтручання у внутрішні справи іншої

держави, мирного вирішення спорів та ін., і спеціальні принципи сучасного міжнародного права навколишнього середовища. До останніх, на його думку, належать: право кожного на здорове і плідне життя в гармонії з природою; пріоритет екологічних прав та інтересів людини у процесі безперервного соціально-економічного розвитку; сталий, екологічно обґрунтований соціально-економічний розвиток; рівна екологічна безпека; заборона екологічної агресії; регулярний обмін інформацією про екологічні ситуації на національному чи регіональному рівнях; запобігання транскордонному збитку довкіллю; співробітництво в надзвичайних екологічних ситуаціях; науково-технічне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; контроль за дотриманням узгоджених вимог з охорони довкілля; мирне врегулювання спорів, пов'язаних з транскордонним впливом на довкілля; міжнародна відповідальність і компенсація за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу.

При розгляді принципів міжнародного екологічного права не можна оминати увагою 27 соціально-екологічних принципів, сформульованих у Декларації Ріо (Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку) на міжнародній конференції 1992 р. Усі вони покликані забезпечити комплексність підходу до проблеми довкілля, формування засад екологічної політики на міждержавному й національному рівнях. На нашу думку, найвагомішими в контексті створення умов для розвитку екологічного права є принципи, які одночасно виражають екологічні права і свободи людини. Саме усвідомлення на загальнопланетарному рівні необхідності забезпечення екологічної безпеки в інтересах нинішнього й майбутніх поколінь як принципу екологічної політики сучасних держав і складника їх відповідальності перед людиною й зумовили загальносвітовий рух з охорони довкілля.

У числі таких важливих правостановлюючих і правотворчих принципів треба назвати право людини на сприятливі умови життя у навколишньому природному середовищі (дехто з учених основоположним називає право людини на безпечне довкілля). Саме ці два інститути – необхідність збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь людей і право людини на сприятливе навколишнє середовище – стали джерелом сформульованих у Декларації Ріо міжнародно-правових принципів охорони довкілля, які можна об'єднати в такі групи: принцип сталого розвитку як умова екологічної безпеки; урахування суверенітету держав у забезпеченні екологічної безпеки; урахування соціальних і демографічних проблем у міжнародній правовій охороні довкілля; урахування вимог екологічної безпеки у національному законодавстві; взаємна співпраця й інформування держав з метою забезпечення екологічної безпеки; принципи, пов'язані з урахуванням питань охорони довкілля в діяльності по забезпеченню міжнародної безпеки й попередження воєн.

Окремі принципи міжнародної правової охорони навколишнього середовища деталізуються у відповідних джерелах міжнародного екологічного права. Тут можна відзначити Керівні принципи забезпечення доступу до екологічної інформації і участі громадськості в процесі прийняття рішень у сфері охорони навколишнього середовища [21], які становлять собою фундамент формування всеосяжної стратегії з охорони довкілля [3, с. 26-31]. Ця стратегія має будуватися на пріоритетах людини. Такий гуманістичний підхід на глобальному рівні знаходить свій прояв не тільки в розвитку міжнародного екологічного права, а й у прискореному формуванні національного екологічного законодавства.

Відзначимо також швидке реагування законодавців сучасних держав на зміну екологічної ситуації, глобальні екологічні катастрофи, вимоги представників національного і світового громадського екологічного руху шляхом ухвалення адекватних правових актів, що регулюють ту чи іншу сферу суспільних відносин в екологічній сфері. Подальший розвиток екологічного законодавства у світі відбувається шляхом прийняття законодавчих актів, спрямованих на врегулювання відносин у конкретних сферах охорони довкілля. Зусилля національного законодавства спрямовуються на створення правових

механізмів охорони атмосферного повітря, вод, ґрунтів, контролю за отруйними речовинами, поводження з відходами тощо, в підґрунті яких – насамперед турбота про життя і здоров'я людини.

Однією з помітних ознак розвитку екологічного законодавства на національному рівні зараз стало формування законів комплексного характеру, особливо у країнах з розвинутою економікою. Такими, наприклад, є: Основний закон про боротьбу із забрудненням навколишнього середовища (Японія, 1967 р.); Закон про охорону навколишнього середовища (Швеція, 1969 р.); Закон про державну політику в галузі навколишнього середовища (США, 1970 р.); Закон про охорону природи (Франція, 1976 р.); Закон про охорону природи і ландшафтне планування (Німеччина, 1976 р.) [Див.: 4, с. 597; 17]. Високорозвинені суспільства в такий спосіб демонструють власну спроможність адекватно реагувати на виклики сьогодення з урахуванням наслідків можливого й реального негативного впливу на довкілля.

Заслуговує на увагу досвід Європейського Союзу у формуванні міжнародної екологічної політики й міжнародного екологічного законодавства, особливо стратегічної позиції ЄС щодо навколишнього середовища, яка була юридично закріплена в Договорі про Європейське Співтовариство й полягає у декларуванні прагнення Європейського Співтовариства до високого ступеня охорони навколишнього середовища, покращання його якості, підвищення рівня і якості життя людей. У подальшому це стало вихідною точкою для формування їх екологічної політики й екологічного права ЄС, а далі – обов'язком для імплементації національним екологічним законодавством держав-учасниць.

Як окремих міжгалузевий комплексний інститут у контексті посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства з боку суспільства в економічно розвинених країнах формується законодавство, спрямоване на захист і створення механізмів реалізації прав громадян на сприятливе навколишнє природне середовище, який одночасно стає принципом, покладеним в основу розвитку національного екологічного права сучасних держав.

Зазначимо, що сьогодні в конституціях більшості держав юридично закріплені природні права людини, в тому числі екологічні. Найважливішими з них є право на життя, на сприятливе для життя довкілля (ст. 55 Конституції Республіки Татарстан; ст. 35 Хартії основних прав та свобод Чеської Республіки; ст. 45 Конституції Естонії; ст. 43 Конституції Республіки Македонія; ст. 37 Конституції Республіки Молдова; ст. 72 Конституції Республіки Словенія; ст. 42 Конституції Російської Федерації), термінологічне формулювання якого має свої національні особливості. Так, Конституція Бельгійського королівства у п. 4 ст. 23 (1831 р.) закріпила право бельгійців на здорове довкілля, а ст. 66 Конституції Португалії (1976 р.) сформулювала право всіх жити у здоровому для людей навколишньому середовищі.

У сучасних конституціях багатьох держав світу питання охорони довкілля розглядається як взаємний обов'язок особи й держави. Праву на екологічно чисте довкілля відповідає конституційне закріплення відповідних обов'язків громадян. Стаття 53 Конституції Естонії (1992 р.) передбачає обов'язок останніх компенсувати шкоду, завдану навколишньому середовищу, і встановлює обов'язок кожного дбайливо ставитися до життєвого і природного середовища. Подібні положення конституції встановлюють прямо або опосередковано. Наприклад, ст. 43 Конституції Республіки Македонія поряд з обов'язком кожного охороняти навколишнє середовище передбачає обов'язок держави забезпечувати умови для реалізації громадянами своїх прав на сприятливе навколишнє середовище. Стаття 3 Конституції України загальним обов'язком держави проголошує збереження прав і свобод людини, в тому числі права на екологічну безпеку. Стаття 126 Конституції Республіки Молдова обов'язком держави встановлює раціональне використання землі та інших природних ресурсів відповідно до національних інтересів (п. 2 "е"). Конституція Республіки Словенія передбачає, що держава має сприяти збереженню своєї природної й культурної спадщини (ст. 5). Відповідно до статті 18 Конституції

Угорщини держава визнає і втілює в життя право кожного на сприятливе навколишнє середовище. Стаття 9 Конституції Португальської Республіки основним завданням держави закріплює охорону природи і навколишнього середовища, збереження природних ресурсів.

Право людини на чисте і сприятливе для життя довкілля в конституціях сучасних держав розглядається як правова підстава юридичного закріплення екологічної функції держави, якій кореспондують екологічні права й обов'язки. Отже, збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь у сучасній теорії права й конституційній практиці вважається спільним обов'язком держави, громадянського суспільства й кожної окремої людини. Такий підхід можна розглядати як міжнародно-правовий екологічний імператив, сприйнятий майже всіма державами світу.

Таким чином, поруч з домінуванням прав та свобод людини і громадянина екологічне право сьогодні розвивається на новій глобальній етиці, носіями якої стали вчені і громадські діячі в галузі охорони довкілля. Сама глобалізація передбачає створення нової етики постіндустріального суспільства, в основі якої відмова від індивідуалізму з його уявленням про право на винятковість. Така етика має орієнтуватися на пріоритет колективних, загальнолюдських інтересів, на прагнення зберегти й передати планету Земля наступним поколінням цілісною і в облагородженому вигляді.

Підсумовуючи, слід окреслити спільні для розвитку сучасного міжнародного екологічного права й національних правових систем особливості: взаємовплив прогресивних екологічних ідей національного й міжнародного екологічного права; конституційне закріплення в низці країн природного права людини на життя і сприятливе для життя довкілля; закріплення в конституціях низки країн екологічної функції держави; збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства й кожної людини.

Список літератури: 1. *Андрейцев В. І.* Екологічне право. Загальна частина : курс лекцій в схемах / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с. 2. *Анісімова Г. В.* Здійснення громадянами екологічних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Г. В. Анісімова. – Х., 1996. – 22 с. 3. *Базылев Н. И.* Глобализация национальной экономики: сущность, тенденции, последствия / Н. И. Базылев // Вестник БГЭУ. – 2002. – № 6. – С. 26–31. 4. *Бринчук М. М.* Экологическое право : учебник / М. М. Бринчук. – [2-е изд., перераб. и доп.] / М. М. Бринчук. – М. : Юрист, 2003. – 670 с. 5. *Васильева М. И.* Проблемы защиты общественного интереса в экологическом праве / М. И. Васильева // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 49–62. 6. *Голиченков А. К.* Экологические права и обязанности в их новейшем понимании / А. К. Голиченков // Актуальные проблемы теории права и государства и экологического права. – М., 2000. – Вып. 2. – С. 32–37. 7. *Грицкевич С. Г.* Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. Г. Грицкевич. – К., 2002. – 24 с. 8. *Дубовик О. Л.* Экологическое право : учебник / О. Л. Дубовик. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Велби : Проспект, 2006. – 688 с. 9. *Кобецька Н. Р.* Екологічні права громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Н. Р. Кобецька. – К., 1998. – 17 с. 10. *Колбасов О. С.* Экология: политика – право : правовая охрана природы в СССР / О. С. Колбасов. – М. : Наука, 1976. – 230 с. 11. *Медведев К. В.* Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / К. В. Медведев ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 214 с. 12. *Медведев К. В.* Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / К. В. Медведев. – К., 2012. – 17 с. 13. *Милн А.* Права человека и человеческое многообразие / А. Милн, М. В. Кладницкая // Международное сотрудничество и права человека. – М., 1989. 14. *Мюллерсон Р. А.* Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : Юрид. лит., 1991. – 160 с. 15. *Нерсисянц В. С.* Права человека в истории политической и правовой мысли (от древних до Декларации 1789 г.) / В. С. Нерсисянц // Права человека в истории человечества и в современном мире. – М., 1989. – С. 21–29. 16. *Петров В. В.*

Экологическое право России : [учебник для вузов] / В. В. Петров. – М. : БЕК, 1995. – 557 с. **17.** Право окружающей среды в экономически развитых странах [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.duma-magadan.ru>. **18.** Рабінович П. М. Основні права людини: загальнотеоретична характеристика / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1994. – № 2. – С. 22–28. **19.** Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р., № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. **20.** Разумова Е. Р. Экология: учебн. курс (учебн.-метод. комплекс) / Е. Р. Разумова ; Моск. ин-т экономики, менеджмента и права. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-college.ru>. **21.** Руководящие принципы по обеспечению доступа к экологической информации и участия общественности в процессе принятия решений в области охраны окружающей среды : (София, 23–25 окт. 1995 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_810. **22.** Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., допов. – К. : Реферат, 2007. – 848 с. **23.** Шейканов Н. А. Правовое обеспечение интересов личности / Н. А. Шейканов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 200 с.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОВОЙ ДОКТРИНЕ

Гетьман А. П., Костицкий В. В.

Статья посвящена экологическим правам человека, которые относятся к фундаментальным естественным правам, имеющим непревзойденное значение в современных условиях глобализационных процессов общественного бытия. Проанализировано понятие экологических прав, их объем, место в общей системе прав человека и гражданина. Особое внимание уделено классификации принципов международного экологического права.

Раскрыто законодательное обеспечение экологических прав человека, гарантии и механизм их реализации в национальном и международном праве.

Ключевые слова: экологические права, международные стандарты экологических прав, классификация экологических прав, механизм реализации экологических прав, международное экологическое право.

ENVIRONMENTAL HUMAN RIGHTS IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL DOCTRINE

Getman A. P., Kostitsky V. V.

The article is devoted to environmental human rights, which belong to the fundamental natural rights having unsurpassed value in modern conditions of globalization processes of social being. The concept of the environmental rights, their volume, a place in the general system of human rights and the citizen is analyzed. Special attention is paid to classification of principles of the international environmental law.

Legislative provision of environmental human rights, guarantees and mechanism of their realization in national and international law is revealed.

Key words: environmental rights; international standards of environmental rights; classification of environmental rights; mechanism of implementation of environmental rights; international environmental law.

Надійшла до редакції 18.12.2013 р.